

Mozaik a főváros múltjából

Régi panamak

A virágzás útjára Pest-Budát Lipót király 1703-ban kiadott kiváltságlevelle indította, amikor mind a két várost szabad királyi várossá emelte. Polgárai ettől az időtől kezdve nincsenek semmiféle földesúrnak alávetve, hanem önkormányzattal rendelkeznek. A polgárság gyakorlatlansága, a városi tanács hatalmaskodása, az egyes főtisztviselők kapzsisága miatt azonban elég gyakoriak a rendetlenségek, a hivatalos hatalommal való visszaélések, a városi vagyon prédálása, sőt a sikasztások is. Buda város ezért már ugyanebben az évben szabályrendeletet adott ki, amelyben „a belső és külső tanács (a választott polgárság) közötti egyetértés fenntartásáról intézkedik. Megszabja a tanácsulések rendjét. Előírja, hogy a polgármester rendesen tegye meg javaslatait. A szavazó tanácsosokat ne tévesszék meg és ne befolyásolják. A polgármester és tanácsstagok járjanak elől jó példával az alapszabályok megtartásánál, hogy a tiszteletlen bírálgatástól visszatartsák a polgárságot. A hatóság emberei ne komázzsagnak a polgárokkal s óvakodjanak a titkos pénzkölcsönzésektől (ahogy azt feljegyezték: «wie es de facto geschiet»), mert ez aláássa a felsőbbség tekintélyét. Böisinger polgármester úr önhatalmulag vet ki illetteket, kiutal magának olyan fizetést is, ami nem jár neki s azt a pénztáros tudta nélkül felveszi. A tanácsosok is mindenféle kiküldetéseknél önkényes költségszámlákat készítenek. A pénzbeszedéssel megbízottak sem dolgoznak lelkiismeretesen. Mindezek summájaképpen: a városi illetteket elharácsolni nem szabad és azokat közvetlenül a városi pénztárba kell befizetni. Mindenkinek mindenkor a becsületes, igaz úton kell járni!” — Nagy gondot okozott tehát a városnak ebben az időben, sőt majd még egy századon át a hivatalos hatalommal való visszaélés és az anyagi érdekek önző előtérbe helyezése. Nehezen is birkózott meg vele!

Így Pest városának is volt 1715–19 évek között olyan bírása, aki állását a saját igényeinek kielégítésére használta fel. Lenner János volt a neve; eredetileg bécsi születésű ácsként került hozzánk. 1695-ben szerezte meg a polgárjogot és hat évre rá ő készítette a dunai repülőhidat. 1705-ben beválasztották a külső tanácsba s három év múlva hídmester lett. 1715-ben a belső tanács tagja és még ugyanebben az évben bírónak választották. Úgy látszik, ekkor fejébe szállt a dicsőség, mert az elég későn megindított vizsgálat megállapította a hivatalos hatalommal való visszaélést, esküszegést, jogtalan vámszedést, bírságpénzek, kórházi alapok, alapítványok elsikkasztását, okirathamisítást. Mindezekért a bírói székéből 1719-ben kibuktatták, és a következő évben tanácsosi állásából is felfüggesztették és „széksértésért” száz Ft bírsággal sújtották. Kötelezték, hogy az elsikkasztott kilencezer Ft-ot nyolc nap alatt fizesse be a város pénztárába és a kivallott árvaakat kielégítse. Ezenkívül hivatal és a polgári jog elvesztésére ítélték, de mint nemes embernek megengedték, hogy Pesten lakhasson. Később azonban a tanács — bizonyára a bécsi magas összeköttetése folytán — kiegyezett Lennerrel, úgyhogy majdnem az egész büntetését elengedték.

A Pest-budai őrhad

A céllövő testülettel párhuzamosan már a XVII. század végén voltak polgári őrök, de ez az őrség a Rákóczi szabadságharc alatt feloszlott. Amikor azonban 1790-ben a magyar helyőrségeket a francia hadszíntérre szállították, Barkó tábornok január 23-án kéri a pesti városi tanácsot: „Mivel a Pesten elhelyezett gránátos zászlóalj már a jövő hó elején elvonulnak Bécsbe és a helyettük iderendelt helyőrség idejekorán nem tud megérkezni, kívánatos, hogy a legfelső szolgálat és a közbátorság érdekében ismét a polgárság járjon őrségre. Van szerencsém tehát megkeresni a tekintetes tanácsot, hogy szíveskedjék a polgárőrség zászlóalji parancsnokokkal értekezni, hogy az elvonulás előtt két nappal az őrségeket és őrsöket írás-

beli utasításokkal együtt rendben és helyesen átvegyék”.

E rendeletben említett „ismét” kifejezés arra vonatkozik, hogy már egy évvel előbb is kért a magyar főhadparancsnok ötven polgárt a gránátosok kiségetésére. Sőt a helytartóság 1789. aug. 22-én Pest megyéhez is leirattal fordult: „Ófelsége legkegyelmebben megengedte, hogy amidőn a katonalegényesség elégtelen a városokban és várakban a szolgálat ellátására, akkor a szükséges kiségetéshez polgárokat és földműveseket vegyenek igénybe. Ezek a szolgálatuk idejére a magyar gyalogos közember zsoldját, napi négy krajcárt a kenyérrel együtt kapják. Tehát, ha a hadsereg a megengedett segítséget kérelmezi, a megye a leghathatósabb rendelkezéseket tegye meg, hogy a katonai szolgálatra alkalmas embereket haldék nélkül állítsa ki.”

A polgárőrség, vagyis őrhad a lövészárulat keretében, Zanterer György lövőmester vezetésével rövidesen megalakult. A kék és piros egyenruhás négy század vadász, egy század magyar gyalogos és egy század dzsidás őrhad buzgón végezte katonai gyakorlatait. Amikor Laudon, a győzelmes hadvezér Pesten át vonult Bécsbe, megszemlélte az őrhadat, és nagyon megdicsérte. Ugyancsak kitüntette magát 1790-ben, a magyar korona hazaszállítása alkalmával, amikor már tizenegy, szép egyenruhás, pesti század és kilenc budai vonult ki Buda határára, a magyar korona fogadására. Az egyenruhákra pazarolt áldozatkészség szemet szúrt a nemességnek és Szily főispán panaszt tett a megyénél, mert „a polgárok olyan ruhában merészkednek megjelenni, hogy az ember összetéveszti őket a pestmegyei nemességgel.”

Az őrhad továbbra is dicséretesen működött és hasznosan szolgált. Önzetlenségének pedig legszebb bizonyítéka, hogy 1814-ben, 25 évi buzgó szolgálatának díjazását, harmincezer konvenció forintot visszaajándékozta a kincstárnak.

R. R. S.

A legrégebbi hazai kéményseprők

A szerencsét hozó kéményseprők — kiknek alakjához annyi babona fűződik — nem csak a szénfűtés kezdetén bukkannak fel hazai történelmünkben. A középkorban — noha lehetőleg a kevés égéstermékét hagyó faszénmel fűtöttek — már szintén ráakadunk a kéményseprők emlékezetére. A hosszú, nyurga, gótikus kúrtókat, a paloták, a klastromok, a kastélyok kéményeit rendszeresen tisztítani kellett. S ez nem is volt — s nem is maradt — veszélytelen mesterség! Sok leleményt igényelt. A legelső adatunk, amely magyarországi kéményseprőkről megemlékezik, 1508-ból való. Kutatonk, Détsy Mihály bukkant rá Estei Hyppolit bitoros, egri püspök számadáskönyveiben. Eszerint Hyppolit érsek olasz származású egri tisztartója 1508 szeptember 16-án kemény 5 forintot fizet ki annak a két olasz kéményseprőnek, aki Budáról szekérral Egerbe utazva, ott a püspöki várpalota kéményeit kitakarította. A szokatlan magas kifizetést mentegendő, az olasz tisztartó hozzáfűzi, magyarozatképpen: a vár biztonsága tette azt indokoltá. Azonkívül a két budai olasz kéményseprőt szállító szekér fuvardíja is magas volt. Kiemeli a két budai olasz kéményseprő szegénységét is s végül hozzáteszi, kifizetése „Isten iránt való szeretetből” történt. Ennyi indokolás, úgy látszik, csak elég volt a „belég”-hez!

Olaszok mestersége maradt a kéményseprés a törökvilág után is. Budán tisztas híre s komoly vagyona tett szert Francesco Francin olasz eredetű kéményseprő mester az 1690-es években. Város történetünkben is emléke maradt. Az egyik budai pestisjárvány idején megfogadta, hogy — ha családostul túléli — kápolnát emel Mária tiszteletére. Ezt meg is cselekedte. Kápolnája, a krisztinavárosi templom előde, sokáig viselte a Kéményseprő-kápolna nevet (Rauchfangkehrerkapelle).

Ki volt Dsem herceg, Mátyás unokatestvére?

1489 januárjában Angelo Pecchinoli pápai követ török ügyekről tanácskozott Mátyás királlyal, Budán. Hazairt jelentésében a vatikáni diplomata keserűen írja, milyen kegyetlen szemrehányásokat kellett elviselnie Mátyástól, Dsem herceg miatt. Mátyás a vita során „indulatos hangon, dühöngve” mondta el a pápa elleni panaszait, s azt a benyomást keltette, mintha „szeme-szája lángokat lövellne”. „Őszentsége tudja — mondja Mátyás — hogy hó vágyam a szultán — Bajazet — öccsét, Dsemet hatalmamba keríteni. Erre mind ő maga, mind a hozzá szító török főemberek felkérték. Dsem emellett vérrokonom is, mert nagyanyám nővérétől származik, ki török fogságba jutván, a török császár felesége lett . . .”

Dsem (Zizim) herceg korábban pártot ütött bátyja, Bajazet zsarnoksága ellen, ám a szultán leverte a felkelést. Ő maga Rhodosba menekült, ahol a johanniták védőőrizetben tartották. Mátyás terve az volt, hogy Dsemet — részben Melik el Achref egyiptomi szultánnal együtt — Bajazet trónjára segíti. „A bujdosó herceg hívei biztosítottak arról, hogy a jelenlegi török császárt a Kaukázusba szoríthatom, s reméltem, hogy — Dsem segítségével — a törököt keresztény hitre téríthetem, vagy ezt az ügyet helyes mederbe terelhetem”, — vágja Mátyás a pápai követ fejéhez.

A pápa azonban nem jár közre Dsem herceg Magyarországra juttatásában, s a terv végére Mátyás halála pontot tesz.

Hogy azután Bajazet szultán s öccse valóban az egyik Hunyadi házi nagynéninek, a Szilágyi-, vagy Morzsina család egyik leánytagjának ivadéka volt-e, vagy e rokonság legendája talán csak Mátyás diplomáciai frázisa, máig sem tudjuk.

Egykori magyar dajkák

A régi időkben jobbára csak uralkodók, főemberek életének leírása maradt meg. Így hát a hajdankorból csak uralkodók dajkáinak s uralkodók tejttestvéreinek emlékezte maradt fenn.

Kun László királyt és hűgát, Máriát, a későbbi nápolyi királynét az 1260-as években a szász István fiának, Mihály ispánnak felesége, Menne asszony táplálta tejével. A királyi család nem volt hálátlan; 1270–85 között Menne asszonyt az abaújmegyei Németi (Hidasnémeti) birtokkal adományozta meg. Gyermekai közül — akik a királyi gyerekek tejttestvérei voltak — az egyik sárospataki plébános lett, a másik pedig, György 1295-ben a királyné szekereseinek ispánja és budai polgár.

Mátyás király dadája bizonyos Elisabetta asszony volt; utóbb Rómában a Santa Croce del Lucchesi templomban emeltette sírkövét fia, András. Beatrix királyné Nápolyban Nardella di Nola Parmesana asszony tején nevelkedett. Nardella asszonyt a királyné, 1476-ban, amikor férjhezment, Budára hozta. Férje Sabbatino Viola volt, a Corvina könyvtár egyik betűfestője. Fia, Francesco Viola — Beatrix királyné tejttestvére — 1495-ben Diósgyőr várnagya lett.

Híres hölgy volt — jóideig az esztergomi érseki palota egyetlen női lakója — az ékes nevezetű Madamma Cassandra della Penna! Ő az 1486-ban — nyolc éves korában — érsekségre emelt Estei Hyppolit herceg dajkája volt.

II. Ulászló király felesége, a francia Anna királyné, 1506-ban, II. Lajos születésekor gyermekágyi lázban halt meg. II. Lajos a „tisztelre méltó Margit asszonynak”, Raguzai Borbély István feleségének dajkaságában s annak tején nőtt fel. II. Ulászló sem volt hálátlan a trónörökös dajkája iránt. Budaszentjakabon — a mai III. Károlyi tér környékén — Raguzai Istvánt egy palotával, ahhoz tartozó virágos és sáfrányoskerttel adományozta meg, majd pedig az óbudai királyi kastély várnagya tette.

z. l.